

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I

Τα φιλοσοφικά έργα που παράγονται στην Ελλάδα κατά τον δέκατο ένατο και τις αρχές του εικοστού αιώνα δίδουν αρχικώς την εντύπωση ότι ανήκουν στο παρελθόν και δεν αφορούν στην δική μας πραγματικότητα. Η πραγματικότητά μας όμως είναι τω όντι άρρηκτα συνδεδεμένη με το πρόσφατο ή και απώτερο παρελθόν μας, το οποίο ως μία συλλογική παρουσία αποκτά τρόπον τινά αιωνιότητα μόνο μέσα στο ιστορικό παρόν. Δεν αποκτήσαμε από την μία στιγμή στην άλλη την φιλοσοφική γλώσσα και αυτοσυνειδησία μας, καθώς οι εκδηλώσεις αυτές του νεοελληνικού πνεύματος δεν προσδιορίζονται μόνον εν σχέσει προς το παρόν. Η νεοελληνική Φιλοσοφία ως καθολικό φαινόμενο έχει ιστορική υπόσταση και είναι ο καρπός των στόχων και των επιτεύξεων όσων συνέβαλαν στην οικοδόμησή της, εκλαμβάνοντας τον ακριβή προσδιορισμό της καθολικότητας του διανοήματος ως έργο μείζονος εθνικής σημασίας. Σταθερό κριτήριο της ολότητας μιας παράδοσης αποτελεί ακριβώς αυτό το γεγονός, ότι δηλαδή οι επιμέρους διατυπώσεις της συνεχονται από μία ζωντανή ομολογία του κοινού ή ότι οι στοχαστές, που εργάζονται στο ορισμένο πλαίσιο της, υπερβαίνουν μία κατάσταση διάλυσης ή εξατομίκευσης και οδηγούνται στην συνείδηση μιας κοινής αποστολής. Η αληθινή φιλοσοφική σκέψη εν γένει συνυφάινεται άρρηκτα με την συνέχεια στην ιστορική της εξέλιξη, γεγονός που επιτρέπει στους απογόνους να οικοδομούν πάνω σε θεμέλια που θέτουν οι προκάτοχοι. Η συνέχεια αυτή μπορεί, αφ' ενός, να εκληφθεί ως „αρχαιολογική έννοια“, ήτοι ως οδός προς ένα νεκρό παρελθόν, στο οποίο μοιραία προσκολλάται ο στοχασμός, μπορεί όμως, αφ' ετέρου, να προσλάβει την σημασία του υπαρκτού υλικού, το οποίο συντηρείται από το ζωντανό πνεύμα του παρόντος και συγχρόνως εμπλουτίζεται από αυτό.

Ένας παράγοντας που επιδρά στην νεοελληνική Φιλοσοφία προωθητικά και εν ταυτώ περιοριστικά είναι η αρχαία ελληνική φιλοσοφική σκέψη. Ως αναπαραγωγή, μετάπλαση και οικειοποίηση των μεγάλων επιτευγμάτων ενός παρωχημένου πνεύματος η νεοελληνική Φιλοσοφία

δεν δέχεται μόνον ευεργετική ώθηση από την αρχαία ελληνική Φιλοσοφία, αλλά συγχρόνως περιορίζεται από αυτήν, καθώς την εκλαμβάνει ως ένα δεδομένο υλικό προς το οποίο οφείλει να ευθυγραμμίζεται. Συγχρόνως όμως η νεοελληνική Φιλοσοφία δεν προσδιορίζει το υλικό αυτό εν σχέσει προς την ρυθμιστική ιδέα της αλήθειας ή δεν επιχειρεί την διασύνδεσή του με την δραστική διεργασία διερεύνησης του αληθούς, αλλά το μεταφέρει ως την παραδεδομένη μάζα του γνώριμου.

Η ιδέα της διάνοιξης του γνώριμου στο αληθές με όχημα την ελεύθερη νοητική σύλληψη είναι η ιδρυτική ιδέα της νεότερης Φιλοσοφίας, η οποία εδράζεται κυριολεκτικά στο ζωντανό πνεύμα της αλήθειας που απελευθερώνει την γνώση από την εγγενή της αδράνεια. Το πνεύμα αυτό, αν και διέρχεται μέσα από πολλαπλές διενέξεις, εκτείνεται στην ολότητα της ανθρώπινης ζωής, δηλαδή εγγίζει την ζωή του ανθρώπου ως συνολικό φαινόμενο. Αντιθέτως, η απονέκρωση αυτού του πνεύματος συνεπάγεται την εξουδετέρωση της ζωντανής σκέψης μέσα σε έναν δηλητηριώδη νομιναλισμό και την μετατροπή της ζωής των ιδεών σε ένα συνονθύλευμα αλλοπρόσαλλων λεκτικών συμπλοκών, το οποίο προσλαμβάνεται από το υποκείμενο μόνο παθητικά στο πλαίσιο μιας σχολικής μάθησης.

Σε αυτήν την διαλεκτική φαίνεται να ενεδρεύει η αντινομία της νεοελληνικής Φιλοσοφίας, η οποία καθορίζεται μοιραία από το γεγονός ότι πρέπει να διαχειρίζεται, και μάλιστα με την συνείδηση του άμεσου κληρονόμου, την φιλοσοφική παραγωγή της αρχαιότητας. Τοιούτοτρόπως, η νεοελληνική Φιλοσοφία ανασυνθέτει, πολλές φορές μέσα σε πνεύμα απόλυτης εξάρτησης, την νοητική παραγωγή μιας περασμένης εποχής χωρίς να αναπτύσσει την αυτοσυνειδησία και την δύναμη της υποκειμενικότητας, η οποία χαρακτηρίζει την νεότερη σκέψη από την Αναγέννηση και ύστερα. Εξ ου και το πνεύμα της νεότερης Φιλοσοφίας εκφράζεται στην Ελλάδα περισσότερο μέσω της Λογοτεχνίας παρά μέσω της ίδιας της Φιλοσοφίας. Η νεοελληνική Φιλοσοφία δεν κινείται ελεύθερα, αλλά φαίνεται να παρασύρεται στην τροχιά της αιώνιας επανάληψης του αυτού.

Αυτή η διάσταση της εξαρθρωτικής αναγκαιότητας του ιστορικού καθορισμού, η οποία εκδηλώνεται στην νεοελληνική Φιλοσοφία ως προνόμιο και συγχρόνως ως πρόσκομμα, πρέπει να γίνει αντιληπτή σε όλο το εύρος της. Η στενή διαπλοκή με την αρχαία ελληνική γλώσσα

επιτρέπει στον νεοελληνικό φιλοσοφικό λόγο να επικοινωνεί με τον αστεϊρευτο πλούτο της πλέον φιλοσοφικής ευρωπαϊκής γλώσσας και δεν αποτελεί από μόνη της τροχοπέδη αλλά κυρίως ευνοϊκή περίσταση, κατάλληλη για την επίτευξη μεγάλων στόχων. Όταν όμως ο πλούτος αυτός δεν χρησιμοποιείται ως εκφραστικό υλικό για την προσφυή απόδοση του νοήμονος λόγου, όταν δεν είναι δηλαδή εργαλείο στα χέρια ενός ελεύθερου στοχασμού, τότε εργαλειοποιεί πολλώ μάλλον αυτόν τον ίδιο τον στοχασμό με συνέπεια να αναπαράγεται εντός του ως το παραμόνιο γνώριμο. Τοιουτοτρόπως, δημιουργεί φαντασιώσεις που εκτείνονται σε μη πραγματικά προνόμια, οι οποίες αφαιρούν από την σκέψη την αυτενέργεια και κυρίως δυσχεραίνουν την αποδοχή της παροντικότητάς της. Σε αυτό το πλαίσιο ο φιλοσοφών απεργάζεται τελικώς ψεύδος αντί σοφίας, δηλαδή υπηρετεί την εξαχρείωση της αληθινής σκέψης σε νεκρή αναδιατύπωση μιας προεξοφλημένης ορθότητας.

Μελετώντας την ιστορία της νεοελληνικής Φιλοσοφίας, θα παρατηρήσουμε ότι η ίδια, αν και δεν υπάρχει μόνο κατ' όνομα, εντούτοις δεν έχει κατορθώσει να εξέλθει από το στάδιο της προετοιμασίας και, ως εκ τούτου, δεν έχει δώσει μεγάλα φιλοσοφικά κείμενα όμοια με αυτά της νεότερης ευρωπαϊκής σκέψης. Εύλογα τίθεται το ερώτημα: γιατί ο νεοελληνικός πολιτισμός, στον οποίο υποτίθεται ότι έχει ανατεθεί η αποστολή να είναι ο φύλαξ του λόγου δεν μπόρεσε να θεραπεύσει τον νεότερο φιλοσοφικό στοχασμό; Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι οι εξωτερικές περιστάσεις ήταν εκείνες που έθεσαν σε δεύτερη μοίρα την εις βάθος ενασχόληση με την Φιλοσοφία και συντέλεσαν ώστε το ενδιαφέρον του νεοελληνικού πολιτισμού γι' αυτήν να εγκλωβισθεί στο ερώτημα περί της ορθής χρήσης του γνώριμου, η οποία, επειδή είναι μονίμως απασχολημένη με την αναπαραγωγή μιας ονοματικής ομαλότητας, δημιουργεί οίκοθεν εχθρική διάθεση προς κάθε καινούργιο που κυοφορεί η ζωντανή νόηση.

Το ερώτημα αυτό έχει τεθεί και από τον ίδιο τον Βασίλειο Αντωνιάδη. «Ο Έλλην άναγνώστης, ό άπό τής άρχαίας Φιλοσοφίας έθισθεις εις τήν όνομασίαν έλληνικης Φιλοσοφίας καί εις όνόματα σχεδόν άποκλειστικώς Έλλήνων φιλοσόφων, βεβαίως θα έπεθύμει καί έν τή ιστορία τής νεωτέρας Φιλοσοφίας νά έγίνετό τις λόγος έάν μη περι ίδιοφυίας τινός έλληνικης Φιλοσοφίας, άλλα τουλάχιστον περι Έλλήνων τινών, όπωσδήποτε λαβόντων μέρος εις τόν άγώνα του νεωτέρου πνεύματος

πρὸς λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ βίου... ἀλλὰ τὸ φιλοσοφεῖν εἶναι φυτόν, ἀπαιτοῦν οὐρανὸν εὐκραῆ καὶ ἔδαφος πρόσφορον πολιτικῶς τε καὶ κοινωνικῶς πρὸς ἄνετον καὶ εὐδόκιμον καλλιέργειαν»¹.

Αυτές οι διαπιστώσεις του Βασιλείου Αντωνιάδου διατηρούν την ισχύ τους και στην περίπτωση της νεοελληνικής φιλοσοφίας του ὕστερου δέκατου ἑνάτου και του εικοστού αἰώνα, η οποία προσεγγίζει τα φιλοσοφικά διανοήματα σε ένα επίπεδο μετάφρασης, επιχειρεῖ δηλαδή κατ' αρχάς να αποδώσει την Φιλοσοφία – νεότερη και αρχαία – σε νεοελληνικό λόγο· αυτό είναι το κληροδότημα που μας παραδίδει. Από την άλλη ὅμως πλευρά, ο φιλοσοφικός αυτός λόγος δεν είναι ενιαίος, ἀλλὰ τελεί σε βαθύτατο διχασμό τόσο στην συντακτική ὅσο και στην λεκτική του διάσταση. Εννοούμε βεβαίως το ρήγμα ἀνάμεσα στην λόγια ἐξεζητημένη καθαρεύουσα, που μιμείται την αρχαία, και την δημοτική: η δημοτική, ἀφ' ενός, επειδή δεν μαθητεύει στην φιλοσοφική παραγωγή της πρώτης, παραμένει εντελῶς ἀνίσχυρη να διατυπώσει σύνθετα φιλοσοφικά διανοήματα, με ἀποτέλεσμα να ἐπιλέγει τελικῶς διαφορετικά πεδία ἀνάπτυξης, ὅπως είναι π.χ. η Λογοτεχνία· ἀφ' ἑτέρου, η ἀρχαίζουσα λόγια γλώσσα ἀποκόπτεται ἀπὸ την ζωντανή γλώσσα του ἐλληνικοῦ λαοῦ και παράγει ἕνα ἔργο που δεν μπορεῖ ἢ δεν θέλει να θέσει στην υπηρεσία του. Ο διχασμός βαθαίνει ἀκόμη περισσότερο, ὅταν οι ἴδιοι οι Ἕλληνες των ἀρχῶν του εικοστού αἰώνα καλοῦνται να ἀντιμετωπίσουν γλωσσικά και να ἀποδώσουν σε ζωντανό λόγο τα κείμενα των ἀρχαίων φιλοσόφων. Ολόκληρη η φιλοσοφική παραγωγή που ἐπιλέγει ὡς γλωσσικό μέσο την ἐξεζητημένη καθαρεύουσα (ο Βασίλειος Αντωνιάδης ἀνήκει σε αὐτὴν την παράδοση) φαίνεται να ἔχει χαθεῖ ἀπὸ την μνήμη των νεότερων και κυρίως ἀπὸ την μνήμη της φιλοσοφούσας νεολαίας.

Η ἀπομόνωση ἀπὸ την ζωντανή γλώσσα του λαοῦ εἶχε ἀπολύτως καταστροφικές συνέπειες για τις φιλοσοφικές σπουδές στην μεταπολεμική Ελλάδα· καταστροφικές συνέπειες εἶχε το ρήγμα ὅμως και για τους ἴδιους τους συγγραφείς που ἐπέλεξαν την κατὰ μίμησιν της ἀρχαίας λόγια γλώσσα, καθὼς τα κείμενά τους βυθίσθηκαν σε λήθη και χρειάζο-

---

¹ Βασίλειος Αντωνιάδης, *Εγχειρίδιον Ἱστορίας της Φιλοσοφίας*, Τόμ. Γ' *Ἡ Νεωτέρα Φιλοσοφία ἀπὸ Βάκωνος μέχρι Καντίου συμπεριλαμβανομένου*, Κωνσταντινούπολη 1930, σελ. 86.

νται τώρα, για να λυτρωθούν, τον ζωντανό νεοελληνικό λόγο.

Αν ισχύει η διαπίστωση ότι η γλώσσα και η ιστορία επιφέρουν την αλλοτρίωση του νοήμονος λόγου, τότε στην περίπτωση του νεοελληνικού φιλοσοφικού λόγου θα πρέπει να πούμε ότι η αλλοτρίωση αυτή έφτασε στο έσχατο δυνατό σημείο της, αφού οδήγησε σε αφάνεια όλη σχεδόν την φιλοσοφική παραγωγή του νεοελληνικού πνεύματος, από τις απαρχές του μέχρι και πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Ούτε ανατυπώσεις των παλαιών φιλοσοφικών κειμένων γίνονται πια ούτε μεταγλωττίσεις και βαθμηδόν τα εν λόγω κείμενα αρχίζουν να εξαφανίζονται και από τις βιβλιοθήκες των πανεπιστημίων. Η κατάσταση αυτή δεν είναι ανεκτή. Θεωρούμε αποστολή μας την διασύνδεση της σύγχρονης ελληνικής Φιλοσοφίας με τα έργα των πιο εκλεκτών πνευμάτων του δέκατου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα.

II

Η νεότερη Ελλάς δεν έτρεφε και δεν τρέφει κάποια ιδιαίτερη εκτίμηση προς τα φιλοσοφούντα τέκνα της· άλλωστε ο πνευματικός της πολιτισμός περιορίζεται στην Λογοτεχνία, στην Μουσική και στις εικαστικές τέχνες. Ως εκ τούτου, το ενδιαφέρον της για τους νεοέλληνες εργάτες του διανοήματος εξαντλείται σε επιφανειακές αναφορές, οι οποίες δεν εξυπηρετούν άλλον σκοπό παρά την επιδερμική συμπερίληψή τους σε αυτό που ονομάζουμε «προϋποθέσεις της νεοελληνικής ταυτότητας». Η ψυχή του έθνους δεν δείχνει ενδιαφέρον προς τους μεγάλους δημιουργούς, οι οποίοι διαμόρφωσαν τον νεοελληνικό φιλοσοφικό λόγο· δεν τους ενθυμείται επί παραδείγματι – πράγμα σύνηθες στην Ευρώπη – με αφορμή την συμπλήρωση στρογγυλού αριθμού χρόνων από την γέννηση, τον θάνατο ή την χρονολογία έκδοσης των μεγάλων τους έργων. Καθώς επιδιώκαμε την ουσιαστική αλλαγή της στάσης αυτής απέναντι στους δημιουργούς του νεοελληνικού στοχασμού και, ως εκ τούτου, δεν θέλαμε να ανακαλέσουμε τυπικά στην μνήμη μας τον βίο και το έργο κάποιου από αυτούς, αποφασίσαμε να παρουσιάσουμε με αφορμή τα συμπληρωμένα εκατόχρονα από την δημοσίευσή του ένα μείζον έργο της νεοελληνικής φιλοσοφικής γραμματείας, την *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του αείμνηστου καθηγητή Βασιλείου Αντωνιάδου, το οποίο δημοσιεύθηκε στην Αθήνα το 1909. Πρόκειται, κατά την γνώμη

μας, για την σπουδαιότερη και την πλέον ολοκληρωμένη πραγματεία περί της ιστορίας της αρχαίας Φιλοσοφίας που εκπονήθηκε στην νεότερη Ελλάδα μέχρι και σήμερα.

Όποιος ασχολείται με την ιστορία της αρχαίας Φιλοσοφίας δεν επιτρέπεται να παραθεωρεί το εν λόγω έργο του Βασιλείου Αντωνιάδου. Ωστόσο, η θητεία στον Βασίλειο Αντωνιάδη φαίνεται να είναι πιο δύσκολη από όλες. Ο εξάπαντος ακριβής αλλά και σχοινοτενής λόγος του κουράζει γρήγορα και τον πιο επίμονο μελετητή και φοβίζει εκ προοιμίου τους φοιτητές που επιχειρούν την προσέγγισή του. Η μίμηση της αρχαίας ελληνικής σύνταξης και οι γερμανίζουσες, ατέλειωτες και πολλές φορές χωρίς προσφυή στίξη προτάσεις του ως άνω έργου καλύπτουν παραπλανητικά την μεγαλύτερη αρετή του: την εξαντλητική φιλοσοφική ανάλυση και διατύπωση των διανοημάτων των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, που ο συγγραφέας τα αντλεί κατ' ευθείαν από τις πηγές.

Επιπλέον, η *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* αποτελεί *Εγχειρίδιο* και εν ταυτώ *Ανθολόγιο* της Φιλοσοφίας των αρχαίων Ελλήνων, καθότι περιλαμβάνει έναν τεράστιο όγκο αρχαίων παραθεμάτων, τα οποία ο συγγραφέας είτε εντάσσει εντός του κειμένου είτε παραθέτει ως υποσελίδιες σημειώσεις. Τοιουτοτρόπως, το κυρίως κείμενο βρίσκεται σε συνεχή ανταπόκριση με τις πηγές και εκπύσσεται βεβαίως σε εστιακή απόσταση από αυτές, αλλά συγχρόνως διακατέχεται από φιλολογική προσήλωση στην ίδια την κατατεθειμένη πρόταση, η οποία διαφυλάσσει το φιλοσοφικό επιχείρημα. Αυτή η φιλολογική προσήλωση στην πηγή και ο ταυτόχρονος μετασχηματισμός της σε νεοελληνικό λόγο διατηρούν ακόμη και σήμερα το κείμενο του Βασιλείου Αντωνιάδου επίκαιρο, σφριγηλό και προσανατολισμένο περισσότερο προς τα επιχειρήματα του πρωτοτύπου και λιγότερο προς μία ένταξη αυτών των επιχειρημάτων στον ορίζοντα μιας ευρύτερης ερμηνευτικής. Το ερμηνευτικό πρίσμα της παρουσίασης της αρχαίας Φιλοσοφίας ο Βασίλειος Αντωνιάδης το δανείζεται από τους ίδιους τους αρχαίους φιλοσόφους. Τοιουτοτρόπως, οι *Προσωκρατικοί* παρουσιάζονται στο πλαίσιο μιας αριστοτελικής ερμηνείας βασισμένης στην έννοια της αρχής, οι *Σοφιστές* θεωρούνται υπό το πρίσμα της πλατωνικής Φιλοσοφίας, ο *Πλάτων* μέσα από το φίλτρο της αριστοτελικής σκέψης και η ίδια η *αριστοτελική σκέψη* εκτίθεται, τις περισσότερες φορές, από

την προοπτική των σχολιαστών του. Αλλά αυτή η απουσία μιας σύγχρονης ερμηνευτικής προσδίδει συγχρόνως στο κείμενο του Βασιλείου Αντωνιάδου την χροιά του πρωτογενούς υλικού, το οποίο πρέπει κανείς πρώτα να γνωρίσει, για να προβεί κατόπιν στην διερμηνεύσή του. Το κείμενο του Βασιλείου Αντωνιάδου παρέχει με αφθονία την πρώτη ύλη, που είναι αναγκαία για κάθε τέτοια ερμηνευτική προσέγγιση. Η ύλη αυτή αντλείται από την μνημειώδη *Historia Philosophiae Graecae. Testimonia Auctorum Conlegerunt Notisque Instruxerunt. H. Ritter et L. Preller* (1838): ο Βασίλειος Αντωνιάδης χρησιμοποίησε πιθανώς την βελτιωμένη έκδοση από τον *Eduardus Wellmann*, Gotha 1898.

Αυτές οι αρετές της *Ιστορίας της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του Βασιλείου Αντωνιάδου μάς ενθάρρυναν να υπερβούμε το τείχος της καθαρεύουσας που υψώνεται αδιαπέραστο μπροστά στον σημερινό Έλληνα αναγνώστη. Έτσι, λάβαμε την απόφαση να μεταγλωττίσουμε την αρχαίζουσα γλώσσα του πρωτοτύπου σε κοινό νεοελληνικό λόγο. Ορισμένες λέξεις του πρωτοτύπου, κατά την γνώμη μας αναντικατάστατες, θεωρήσαμε σκόπιμο να τις παραθέσουμε μέσα σε τετράγωνες αγκύλες. Οι παρατιθέμενοι αυτούσιοι όροι του Βασιλείου Αντωνιάδου συνοδεύονται, όπου είναι ανάγκη, από την απόδοσή τους εντός παρενθέσεων.

Στρέφοντας το βλέμμα πίσω, σε μία επίπονη εργασία δύο ετών, μπορούμε να πούμε ότι η παραπάνω απόφαση δεν ήταν λανθασμένη, αφού ό,τι έχασε το κείμενο σε πρωτοτυπία το κέρδισε, και με το παραπάνω, σε σαφήνεια και καταληπτότητα. Σχετικά με την μετάφραση των παραθεμάτων θα θέλαμε να αναφερθούμε ιδιαίτερος στις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε στην προσπάθειά μας να αποδώσουμε κείμενα από πολλούς διαφορετικούς συγγραφείς που ταλαιπώρησαν και ταλαιπωρούν και σήμερα τους ερμηνευτές. Στην *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του Βασιλείου Αντωνιάδου τα κείμενα αυτά καταχωρίζονται αμετάφραστα. Κρίναμε πως η μετάφρασή τους στην παρούσα έκδοση θα διευκολύνει τον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα και σε βάθος τις θέσεις κάθε φιλοσόφου όπως τις ανασυγκροτεί και τις παρουσιάζει διεξοδικά και συστηματικά ο συγγραφέας του πονήματος αυτού.

III

Ο Βασίλειος Αντωνιάδης γεννήθηκε² το 1851 στο Ιντζέ-Σου της Καππαδοκίας (πόλη που κείται 20 χιλ. Ν.Δ. της Καισαρείας). Μετά την προκαταρκτική του μόρφωση στην γενέτειρά του μετέβη στην Κωνσταντινούπολη όπου φοίτησε πρώτα στην Μεγάλη του Γένους Σχολή και ύστερα στην Θεολογική Σχολή της Χάλκης από την οποία αποφοίτησε το 1876. Το 1879 μετέβη στην Γερμανία για θεολογικές και φιλοσοφικές σπουδές στα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης και της Γοτίγγης. Εκεί έλαβε μέρος, ενώ ακόμη ήταν πρωτοετής φοιτητής, σε διαγωνισμό που προκηρύχθηκε από την Θεολογική Σχολή και βραβεύθηκε για την πραγματεία του «Περί της ανθρωπολογίας Ιουστίνου του Φιλοσόφου και Μάρτυρος», η οποία συντάχθηκε στα λατινικά. Εν συνεχεία εκπόνησε την διδακτορική διατριβή του *Περί της Πολιτειολογίας του Θωμά Ακινάτη και του Μαριάνα*. Στο πανεπιστήμιο της Λειψίας αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Φιλοσοφίας. Το 1884 ο Βασίλειος Αντωνιάδης επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και το επόμενο έτος διορίστηκε καθηγητής στην Σχολή του Σταυρού στην Ιερουσαλήμ. Εκεί δίδαξε επί τρία έτη Φιλολογία, Φιλοσοφία και Θεολογία. Το 1888 μετέβη για περαιτέρω σπουδές στην Ευρώπη και εργάστηκε στο Παρίσι, στο Λονδίνο και τέλος στην Μόσχα, όπου και αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Θεολογίας. Το 1890 διορίστηκε καθηγητής της Θεολογίας και της Φιλοσοφίας στην Σχολή της Χάλκης, όπου επί 40 χρόνια δίδαξε Θεολογία και Φιλοσοφία. Για όλα σχεδόν τα μαθήματα που του ανατέθηκαν συνέταξε και ιδιαίτερα εγχειρίδια. Τέλος, το 1923 ανέλαβε για μικρό χρονικό διάστημα την διεύθυνση της σχολής. Ο καθηγητής Βασίλειος Αντωνιάδης πέθανε την 27^η Μαρτίου του 1932 στην Αθήνα, σε ηλικία 81 ετών. Η κηδεία του έγινε με εκκλησιαστική δαπάνη, και σε αυτήν προέστη ο ίδιος ο μαθητής του, ο Αρχιεπίσκοπος τότε Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσόστομος (Παπαδόπουλος). Τον επικήδειο εξεφώνησε ο τότε

---

² Για τον βίο και το έργο του Βασιλείου Αντωνιάδου πρβλ. Βασίλειος Σταυρίδης, *Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, Β΄ Έκδοσις, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 343 κ. ε. Βλ. επίσης «Ο Επικήδειος εις τον Βασίλειον Αντωνιάδην», ρηθείς υπό του Σεβ. Μητροπολίτου Τραπεζούντος κ. Χρυσάνθου στο: *Εκκλησία*, Σάββατον 2 Απριλίου 1932, Αριθ. 14. Πρβλ. επίσης τα βραχεία σημειώματα περί του Βίου και των έργων του Βασιλείου Αντωνιάδου από το βιβλίο του ιδίου *Εγχειρίδιον Εισαγωγής εις την Καινήν Διαθήκην* (εκδ. 1937). Βλέπε και ΘΗΕ 2, 955-956, Αθήναι 1963.

αποκρισάριος, και αυτός μαθητής του, του οικουμενικού θρόνου στην Αθήνα μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρύσανθος³.

IV

Ο Βασίλειος Αντωνιάδης πέθανε πριν από 77 χρόνια στην Αθήνα· πολύ πριν αφήσει τον κόσμο αυτόν (†1932), οι ένθερμοι θαυμαστές του είχαν χωρισθεί σε τρεις ομάδες. Η πρώτη θαύμαζε απεριόριστα τον ιστορικό της Φιλοσοφίας και την μεγάλη επίδραση που άσκησε η τρίτομη *Ιστορία της Φιλοσοφίας* στον νεοελληνικό φιλοσοφικό λόγο⁴. Επίσης θαύμαζε τον πολιτικό φιλόσοφο, ο οποίος εκπόνησε στην Λειψία την επί διδακτορία διατριβή του *Περί της Πολιτειολογίας του Θωμά Ακινάτη και του Μαριάνα*⁵. Θαύμαζε ακόμη τον θεωρητικό της

---

³ Τις πληροφορίες αυτές αντλούμε από τον Βασίλειο Θ. Σταυρίδη, *Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, Β΄ Έκδοση, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 343.

⁴ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ. Α) ΤΟΜΟΣ Α΄ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ (1909). Β) ΤΟΜΟΣ Β΄ Η ΜΕΣΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (1929). Γ) ΤΟΜΟΣ Γ΄ Η ΝΕΩΤΕΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, από Βάκωνος μέχρι Καντίου συμπεριλαμβανομένου (1930). — Το *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, το οποίο παραδίδουμε στον αναγνώστη μεταγλωττισμένο στην κοινή νεοελληνική γλώσσα, διαιρεί την αρχαία Φιλοσοφία σε τρεις περιόδους: 1) Πρώτη Περίοδος: από Θαλού μέχρι των Σοφιστών, 2) Δεύτερη Περίοδος: από Σωκράτους μέχρι των Επικουρείων, 3) Τρίτη Περίοδος: από των Σκεπτικών μέχρι των Νεοπλατωνικών. — Το *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Μέσης Φιλοσοφίας* διαιρεί την μεσαιωνική φιλοσοφία στις εξής περιόδους: 1) Η αρχαία χριστιανική Φιλοσοφία της Ανατολής και της Δύσης, 2) Η Φιλοσοφία των μέσων χρόνων. Σε αυτή την περίοδο υπάγονται: α) Η μεσαιωνική Φιλοσοφία των λαών της Ανατολής, β) Η σχολαστική Φιλοσοφία της Δύσης (Η αρχαιότερη σχολαστική Φιλοσοφία, Η μέση σχολαστική Φιλοσοφία, Η νεωτέρα σχολαστική Φιλοσοφία, Η μυστική Θεοσοφία του Μεσαίωνα). 3) Η Φιλοσοφία της Αναγεννήσεως. — Στο *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Νεότερης Φιλοσοφίας* ο Βασίλειος Αντωνιάδης πραγματεύεται την Φιλοσοφία του Bacon, του Hobbes, του Descartes, του Spinoza, του Locke, του Leibniz, του Hume, του Rousseau και του Kant.

⁵ Η ακινάτεια θεωρία περί κράτους (*Die Staatslehre des Thomas ab Aquino*) δημοσιεύθηκε στην Λειψία το 1890 από τον γερμανικό εκδοτικό οίκο Verlag von J. H. Robolsky. Το δεύτερο μέρος της διατριβής του, εκείνο που αφορά στην Πολιτειολογία του Μαριάνα, δημοσιεύθηκε το 1908 στο Archiv für Geschichte der Philosophie, Τεύχος δεύτερο (Heft 2). Ανέκδοτο έμεινε το τρίτο μέρος της γερμανιστί συντεταγμένης πραγματείας του περί Θωμά του Ακινάτου και Μαριάνα, το οποίο περιέχει την σύγκριση των περί πολιτείας θεωριών των δύο αυτών διανοητών. Από τα τρία αυτά μέρη της διατριβής του Βασιλείου Αντωνιάδου το σημαντικότερο είναι το πρώτο που αφορά στην Πολιτειολογία του Θωμά του Ακινάτη. Η Πολιτειολογία του Θωμά Ακινάτη αποτελείται από δύο μεγάλες ενότητες: Α. στην πρώτη εκτίθεται η ακινάτεια έννοια του κράτους αυτού καθ' εαυτό· Β. στην δεύτερη προσδιορίζεται η σχέση του κράτους προς την εκκλησία. Από τις δύο αυτές ενότητες σημαντικότερη είναι η πρώτη. Αυτή απαρτίζεται από δύο μεγάλα κεφάλαια που φέρουν τον τίτλο α) Η γέννηση του κράτους και

διδασκαλίας της Φιλοσοφίας, την οποία ο Βασίλειος Αντωνιάδης κατέθεσε στο εκτενές δοκίμιό του περί *Εισαγωγής στην Φιλοσοφία*⁶, όπως επίσης και τον διδάσκαλο της Λογικής⁷. τέλος, θαύμαζε τον θεωρητικό της φιλοσοφικής Ανθρωπολογίας, ο οποίος, όπως αναφέραμε, βραβεύθηκε από την Ακαδημία της Χαϊδελβέργης για την λατινιστί συντεταγμένη πραγματεία του *Περί της ανθρωπολογίας Ιουστίνου του Φιλοσόφου και Μάρτυρος*⁸. Η δεύτερη ομάδα υμνούσε τον δεινό φιλόλογο, ο οποίος μετέφρασε και σχολίασε τον Ευριπίδη, τον Κικέρωνα, τον Σαλλούστιο και προ πάντων μας χάρισε την κριτική έκδοση της *Καινής Διαθήκης*, για την οποία δαπάνησε τουλάχιστον έξι έτη αντιπαραβάλλοντας πολυάριθμους χειρόγραφους Κώδικες⁹. Η τρίτη ομάδα εκθείαζε την προσφορά του θεολόγου, του συγγραφέα της *Κατά Χριστόν Ηθικής*, του *Εγχειριδίου Ιεράς Ερμηνευτικής*, του *Εγχειριδίου Εισαγωγής*

β) Η διοίκηση του κράτους. Στα εν λόγω κεφάλαια ερμηνεύονται τα έργα του Θωμά Ακινάτη *De eruditione Principum* (Περί της Αγωγής των Ηγεμόνων) και *De regimine Principum* (Περί Βασιλείας των Ηγεμόνων). Τα βασικότερα προβλήματα που διαλαμβάνονται εδώ είναι: 1) Η αναγκαιότητα του κράτους, 2) Ο σκοπός του κράτους (κατά τον Ακινάτη ο σκοπός αυτός είναι η beatitudo, η ευδαιμονία των πολιτών), 3) Οι διαφορετικές μορφές πολιτευμάτων και η πρόκριση της μοναρχίας από όλες τις άλλες, 4) Η αιτιολόγηση της αναγκαιότητας της εξουσίας ενός ανθρώπου επί όλων των άλλων, 5) Η έννοια του ορίου της υπακοής, Η επανάσταση και η θανάτωση του τυράννου (κατά τον Θωμά Ακινάτη η εξέγερση αποτελεί θανάσιμη αμαρτία, όταν γίνεται χωρίς αιτία. Όταν όμως η κρατική εξουσία ασκείται τυραννικά, τότε οι υπήκοοι δικαιούνται να εξεγερθούν. Η εξέγερση αυτή είναι δικαιολογημένη υπό τον όρο ότι η κοινωνία δεν θα υποστεί μεγαλύτερη εν σχέσει προς την τυραννία βλάβη από την ίδια την επανάσταση. Επίσης, ο Θωμάς Ακινάτης απαγορεύει την θανάτωση του τυράννου). Στην δεύτερη ενότητα του πρώτου μέρους αναπτύσσονται τα θέματα: 1) Η διοίκηση του κράτους, 2) Η επανίδρυση του κράτους, 3) Το δίκαιο της κυριότητας, της οικονομίας, του εμπορίου και της φορολογίας, 4) Η επιλογή των κρατικών υπαλλήλων, 5) Η δικαιοσύνη, 6) Το φυσικό δίκαιο και το ανθρώπινο ή θετό δίκαιο, 7) Η δικαστική εξουσία, 8) Οι νόμοι που ρυθμίζουν εμπόλεμες καταστάσεις. Στην δεύτερη ενότητα, σε εκείνη δηλαδή που προσδιορίζει τις σχέσεις κράτους και εκκλησίας, εκτίθενται: 1) Η κυριαρχική θέση της εκκλησίας έναντι του κράτους, 2) Η πρωτοκαθεδρία του Πάπα, 3) Η συμπεριφορά του εκκλησιαστικού κράτους απέναντι στους Ηγεμόνες που αμφισβητούν την εξουσία του Πάπα, 4) Η μεταχείριση των απίστων, σχισματικών, αιρετικών, κ. λπ.

⁶ Το μακροσκελές αυτό άρθρο δημοσιεύθηκε το 1930 στο «Αρχείο Φιλοσοφίας» με τον ακριβή τίτλο «Δοκίμιον Εισαγωγής εις την Φιλοσοφίαν».

⁷ Λογική (4 τόμ.), ανέκδοτο έργο.

⁸ Το κείμενο αυτό μετέφρασε στα ελληνικά και εξέδωσε στο «Αρχείο Φιλοσοφίας» ο Ξενοφών Λαμπρίδης.

⁹ Βασιλείου Αντωνιάδου: — *Η Καινή Διαθήκη* εγκρίσει της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, ΚΠ, 1904. — Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος, *Λαίλιος ή περί φιλίας*, ΚΠ, 1878. — του ιδίου *Περί Γήρατος (De Senectute)* (ανέκδοτο). — Μεταφράσεις στην αρχαία ελληνική, του Σαλλουστίου, *De Coniuratione Catilinae* και *De Bello Iugurthino* (ανέκδοτο). — Διορθώσεις εις την Ευριπίδου *Μήδειαν*, Νέα Ημέρα (Τεργέστης), 1887.

εις τας Αγίας Γραφάς, του ερμηνευτή του *Ιώβ*, του *Εκκλησιαστή*, των *Ψαλμών*, του *Ησαΐου* κ.λπ.¹⁰

Ως θεολόγος, φιλόλογος και φιλόσοφος ο Βασίλειος Αντωνιάδης δημιούργησε έναν ακριβή επιστημονικό λόγο, στον οποίον στηρίχθηκε η περαιτέρω θεολογική και φιλοσοφική έρευνα· η ενασχόλησή του με τόσο διαφορετικά θέματα καταδεικνύει την πολυμέρεια των ενδιαφερόντων του καθώς και τον εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα των ερευνών του. Η παραπάνω διαπίστωση όμως δεν σημαίνει ότι η αυτόχρονα φιλοσοφική έρευνα παραμελήθηκε από αυτόν εξαιτίας του καταμερισμού των ενδιαφερόντων του. Αντιθέτως, η τρίτομη *Ιστορία της Φιλοσοφίας* φανερώνει ότι στον φιλοσοφικό τομέα ο Βασίλειος Αντωνιάδης δεν έπαψε ποτέ¹¹ να πραγματοποιεί διεξοδικές έρευνες, γνωρίζοντας ουσιαστικά το σύνολο της έρευνας των προκατόχων του.

Η επαναφορά στο προσκήνιο περασμένων ερευνητικών προσεγγίσεων δεν θα είχε κανένα νόημα, αν δεν συνοδευόταν από την παράλληλη αποδοχή της διαφορετικότητας της δικής μας προοπτικής. Η μεταγλωττίση της *Ιστορίας της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του Βασιλείου Αντωνιάδου οφείλει, συνεπώς, να οδηγήσει σε μία επανεκτίμηση αυτού του έργου υπό το φως κριτηρίων προσαρμοσμένων στον ερευνητικό πλούτο της επιστήμης του σήμερα. Κατά την ακράδαντη πεποίθηση του γράφοντος το παρόν έργο όχι μόνο δεν έχει αποξενωθεί από τα ενδιαφέροντα της εποχής μας, αλλά διατηρεί μονιμότερα χαρακτηριστικά που του προσδίδουν διάρκεια μέσα στον χρόνο· έτσι, παρά την εκατονταετή ηλικία του, επικαλούμενο την επιείκεια του σημερινού αναγνώστη, έρχεται να συνομιλήσει ειλικρινώς μαζί του.

V

Η παρούσα μεταγλωττισμένη έκδοση της *Ιστορίας της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του Βασιλείου Αντωνιάδου ακολουθεί πιστά το πρωτό-

¹⁰ *Εγχειρίδιον ιεράς Ερμηνευτικής*, ΚΠ, 1921. — *Εγχειρίδιον Εισαγωγής εις τας Αγίας Γραφάς*, 2 τόμ. Αθ., 1936-1937. — *Εγχειρίδιον κατά Χριστόν Ηθικής*, 2 τόμ., ΚΠ, 1927. — «Περί του ηθικού βίου των πρώτων Χριστιανών», *Νεολόγος*, Οκτώβριος 1877. — *Ερμηνευτικά Υπομνήματα εις τους Ψαλμούς*, μετά Παραφράσεως εκ του Πρωτοτύπου Εβραϊκού. — *Ερμηνευτικά Σημειώματα εις Κεφάλαιά τινα του Ιερεμίου, του Δανιήλ, του Ιεζεκιήλ και του Ησαΐου*, μετά Μεταφράσεως εκ του Εβραϊκού.

¹¹ Η *Ιστορία της Νεωτέρας Φιλοσοφίας* δημοσιεύθηκε το 1930 στην Κωνσταντινούπολη, δηλαδή δύο έτη πριν από τον θάνατό του.

τυπο κείμενο. Η μόνη σημαντική παρέκκλιση από αυτό αφορά στην παράθεση των αρχαίων αποσπασμάτων, τα οποία, όπως είναι φυσικό, περιέχουν ορισμένες διαφοροποιήσεις εν σχέσει προς τα αρχαία αποσπάσματα που παρατίθενται στο βιβλίο του Βασιλείου Αντωνιάδου. Όπου ήταν αναγκαίο, επιλέχθηκε σιωπηρά η διαφορετική γραφή των στερεότυπων εκδόσεων της Οξφόρδης. Επίσης, προσαρμόσθηκε η αρίθμηση των αποσπασμάτων στις εκδόσεις αυτές. Ειδικά για τους Προσωκρατικούς χρησιμοποιήσαμε την έκδοση των Diels-Kranz (*Die Fragmente der Vorsokratiker, Griechisch und Deutsch von Hermann Diels. Herausgegeben von Walter Kranz, 3 τόμοι, Dublin/Zürich, 1972*).

Σχετικά με την μεταγλώττιση θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε ότι καταβάλαμε ιδιαίτερη προσπάθεια να μείνουμε πιστοί στο κείμενο και να φέρουμε τον σύγχρονο αναγνώστη κοντά στο ύφος του Βασιλείου Αντωνιάδου. Ως εκ τούτου, αποφύγαμε σε κάθε περίπτωση την ελεύθερη απόδοση της φράσης του.

Ας αναφερθούμε, τέλος, στο θέμα της βιβλιογραφίας. Στην παράγραφο 9 του πρωτοτύπου, που φέρει τον τίτλο *Βοηθήματα της Ιστορίας της Φιλοσοφίας*, ο Βασίλειος Αντωνιάδης παραθέτει αρκετές ξενόγλωσσες εργασίες για την *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, οι οποίες έχουν περίπου δημοσιευθεί από το 1850 μέχρι το 1900. Δεν θεωρήσαμε σκόπιμο να συμπεριλάβουμε στην ανά χειράς έκδοση την παραπάνω βιβλιογραφία. Αρκεί εδώ να παραπέμψουμε στον Ueberweg, από τον οποίο αντλεί ο Βασίλειος Αντωνιάδης (Friedrich Ueberweg, *Grundriß der Geschichte der Philosophie des Altertums*, 10^η έκδ. Επιμ. έκδ. K. Prächter, 1909). Ο αναγνώστης που θα ήθελε πιο ολοκληρωμένη βιβλιογραφική ενημέρωση σχετικά με το επίπεδο έρευνας της *Αρχαίας Φιλοσοφίας* κατά την εποχή που εκδόθηκε το έργο του Βασιλείου Αντωνιάδου μπορεί να ανατρέξει στην *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του W. Windelband (*Geschichte der Antiken Philosophie, dritte Auflage bearbeitet von Prof. Dr. Adolf Bonhöffer, München 1912*), όπως επίσης και στην κατά τι νεότερη *Ιστορία της Φιλοσοφίας* του Johannes Hirschberger (*Geschichte der Philosophie, Altertum und Mittelalter, 8., verbesserte Auflage 1965, Basel, Freiburg, Wien*).

Ευγνώμονες αναφέρουμε πρώτα την συνεργασία του κ. Γεωργίου Δαρδιώτη. Δεν θα τολμούσαμε να επιδιώξουμε την παρούσα έκδοση, αν δεν είχαμε την βεβαιότητα ότι το ήμισυ της αντωνιάδειας πρόκλη-

σης θα το αντιμετωπίσει εκείνος με φιλολογική κρίση και φαντασία.

Η μεταγλώττιση του κεφαλαίου των *Προσωκρατικών* στηρίχθηκε σε μία πρώτη ερμηνευτική απόδοση που εκπόνησε ο Ευάγγελος Οικονόμου. Τον ευχαριστούμε.

Το δύσκολο έργο της μετάφρασης των αρχαίων παραθεμάτων, που απαιτούσε οργανική ενορχήστρωση όλων των δυνάμεων της γλώσσας μας, μοιράσθηκε μαζί μας ο Θεόδωρος Σαράφης· για την αποφασιστική συμβολή του τον ευχαριστούμε εκ καρδιάς.

Επίσης, εκφράζουμε τις πιο θερμές ευχαριστίες μας στην Ιωάννα Μακαβαίου για την εξαιρετική μορφοποίηση ενός τόσο δύσκολου κειμένου.

Χωρίς την γενναία οικονομική υποστήριξη της Millennium Bank η έκδοση αυτή θα ήταν ανέφικτη. Την ευχαριστούμε θερμά, καθώς και προσωπικά τον κ. Γεώργιο Τανισκίδη για το ειλικρινές ενδιαφέρον του.

Όλα αυτά τα χρόνια που καταπιασθήκαμε με την *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του Βασιλείου Αντωνιάδου χρειάστηκε αρκετές φορές να απευθυνθούμε στον πρωτοσύγκελλο της Ιεράς Μητροπόλεως Γερμανίας αρχιμ. Αμβρόσιο Κουτσουρίδη, προκειμένου να συζητήσουμε μαζί του διάφορα θέματα που αφορούσαν στην έκδοση του παρόντος τόμου. Τον ευχαριστούμε και από την θέση αυτήν.

Την ιδέα για την ανά χειράς έκδοση συλλάβαμε κατά την διάρκεια των συζητήσεων μας με τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Γερμανίας και Έξαρχο κεντρώς Ευρώπης κ. Αυγουστίνο, ο οποίος πολλές φορές, αναφερόμενος με ενθουσιασμό στα χρόνια της μαθητείας του στην Θεολογική Σχολή της Χάλκης, ξεχώριζε από όλα τα φιλοσοφικά αναγνώσματα ένα σύγγραμμα περί αρχαίας Φιλοσοφίας «δυσπρόσιτο» μεν αλλά «άκρως διδακτικό». Ως εκ περισσού σημειώνουμε ότι το σύγγραμμα αυτό δεν είναι άλλο από την *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* του Βασιλείου Αντωνιάδου. Με συναισθήματα βαθιάς ευγνωμοσύνης ευχαριστούμε τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Γερμανίας κ. Αυγουστίνο για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπό μας.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλουμε σε Εσάς, Παναγιότατε Αρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως και Οικουμενικέ Πατριάρχα κ. κ. Βαρθολομαίε, που ευμενώς μας εμπιστευθήκατε και συγκατανεύσατε να συμβάλουμε με το παρόν πόνημα στην ανάδειξη του πνευματικού έργου της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Πηγαία είναι επίσης η ευχαριστία

μας για το γεγονός ότι δεχθήκατε να προλογίσετε τον τόμο αυτόν, καθότι ο λόγος Σας είναι εκ φύσεως και θέσεως αυθεντικός και αναντικατάστατος.

Στο πρόσωπο της Παναγιότητάς Σας υποστασιάζεται το πνεύμα της Σχολής της Χάλκης, της Θεολογικής Σχολής της Ρωμιοσύνης, στην οποία συναρμόσθηκε κατά τρόπο μοναδικό η συστηματική καλλιέργεια των ορθόδοξων θεολογικών γραμμάτων με την εμπειρική οικείωση του γνήσιου εκκλησιαστικού ήθους, η αποκατάσταση του πνεύματος της πατερικής Θεολογίας με την κριτική αξιολόγηση των εκκλησιαστικών εξελίξεων στην Εσπερία και της εν γένει προόδου του φιλοσοφικού και θεολογικού στοχασμού. Από την Σχολή της Χάλκης αναδείχθηκαν σπουδαίες μορφές της σύγχρονης νεοελληνικής πνευματικής ζωής, οι οποίες, αν και εδράζονταν στην ζώσα παράδοση της καθ' ημάς Ανατολής, έτειναν εντούτοις ευήκοον ους στον σύγχρονο προβληματισμό, προχωρώντας σε ενδιαφέρουσες συνθέσεις και πρωτότυπες πολιτιστικές δημιουργίες.

Το αίτημα της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης ως χώρου καλλιέργειας ψυχών μετάρσιων, έτοιμων να δεξιωθούν την αιώνια αλήθεια του Θεού και να ατενίσουν το υπερούσιο, δεν πρέπει να αποτελέσει πομπώδες σύνθημα, κενό περιεχομένου και νοήματος. Η προβολή του κορυφαίου φιλοσοφικού έργου του Βασιλείου Αντωνιάδου, το οποίο απευθύνεται ιδιαιτέρως στην σπουδάζουσα νεολαία και στον εκπαιδευτικό κόσμο, αλλά εν γένει και σε κάθε Έλληνα, αποβλέπει, ακριβώς, στο να αποσπάσει και πάλι το ενδιαφέρον και την στοργή των Ελλήνων για την καταδικασμένη τώρα σε αφασία, εντούτοις όμως αιωνίως *αληθινή* Θεολογική Σχολή της Χάλκης, προκειμένου αυτή να λάβει την θέση που της αξίζει στην συνείδηση του γένους.

Θεόδωρος Πενολίδης
Ιερά Μητρόπολη Γερμανίας,
Βόννη, Ιούλιος 2009